

MAGYARORSZÁG SZEREPE
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN
(2010. február 13.)

A megbeszélés arra keresett választ, hogy a magyar vezetés és társadalom mennyiben volt felelős a világháborús borzalmakért (beleértve a németek kitelepítését is). Sok mai önfelmentő legenda annak a régebbi álláspontnak a tükörképe, amely szerint Magyarország fasiszta ország volt, és kiugróan gyalázatos szerepet játszott ebben a háborúban. A konferencia nem középutat keresett, hanem – a nézetek ütköztetésével is – megpróbált közelebb kerülni egy realisabb kép kirajzolásához.

A beszélgetés moderátora Hosszú Gyula volt, ő készítette az alábbi vita-összefoglalót is.

VITAINDÍTÓ ELŐADÁSOK

**Szakály Sándor: Magyarország a második világháborúban
– részletek***

[1941. áprilisában] A magyar politikai és katonai vezetés rendkívül nehéz helyzetbe került, hiszen alig néhány hónappal korábban (1940. december 12.) írták alá a magyar–jugoszláv „örök barátsági szerződést”, amely elvetette az erőszak alkalmazását, de nem zárta ki egy esetleges békés területrendezés lehetőségét.²

A német követelés és a remélt revíziós célok elérése azonban erősebbnek bizonyult a szerződésnél. A Legfelső Honvédelmi Tanács 1941. április 1-jei ülésén meghatározták azokat a feltételeket, amelyek teljesülése esetén Magyarország csatlakozik a Jugoszlávia elleni támadáshoz. Ezek szerint, ha a magyar kisebbséget veszély fenyegeti, ha a térségben „vákuum” keletkezik, illetve ha a jugoszláv állam felbomlik, akkor várható a magyar beavatkozás a háborús konfliktusba.³

* Az előadás teljes szövege elolvasható a <http://www.tte.hu/egyezzunkki/> honlapon.

¹ A magyar–jugoszláv barátsági szerződés aláírására 1940. december 12-én került sor Belgrádban. A szerződés mint az 1941. évi II. törvénycikk került elfogadásra. Szövegét lásd: *Magyar Törvénytár*. 1941. évi törvénycikkek. Budapest, 1942

² A Legfelső Honvédelmi Tanács 1941. április 1-jei ülésén elhangzottakra vonatkozóan lásd: *Náray Antal visszaemlékezése 1945*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988. 40–58.

Amikor Teleki Pál gróf, a magyar miniszterelnök, a döntést követően olyan híreket kapott Londonból, hogy a Jugoszlávia elleni magyar fegyveres fellépés brit hadüzenetet vonhat maga után, öngyilkosságot követett el. Ez az emberileg nagyra értékelhető tett, mely politikailag csak szerencsétlen döntésnek nevezhető, olyan későbbi viták alapját képezte, amelyek Magyarország világháborús szereplését a tények vizsgálata helyett erkölcsi megközelítésben elemezték. (...)

1941. június 22-én Németország megtámadta a Szovjetuniót, és ezzel az európai háború újabb fejezete vette kezdetét. A német támadáshoz azonnal csatlakoztak a Németországgal baráti, szövetségi viszonyban lévő államok, így Románia, Finnország, Olaszország és Szlovákia. Magyarország a Harmadik Birodalommal való szolidaritása kifejezéséül 1941. június 23-án megszakította a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval, de nem csatlakozott a hadműveletekhez.

A magyar politikai vezetés többsége szívesen kívül maradt volna a háborún, míg a katonai vezetők jelentős része, élükön a Honvéd Vezérkar főnökével, Werth Henrik gyalogsági tábornokkal, a támadókhöz való csatlakozást szorgalmazta.⁴

Werth úgy értékelte a helyzetet – nem egyedülként akkor a világban –, hogy gyors lefolyású háború várható, amely hat–tizenkét hét után német győzelemmel zárul, és azt követően a győztes hitleri Németország újra „osztja a lapokat Európában”. S vajon mi várhat egy ilyen helyzetben a semleges álláspontot képviselő, a háborúban részt nem vett Magyarországra? Werth Henrik, de mások véleménye szerint is az új területi rendezések során veszélybe kerülhetnek az addigi magyar revíziós eredmények, ezért Magyarországnak elemi érdeke a háborúba való bekapcsolódás Németország oldalán.

A katonák érvelése azonban nem hatotta meg a politikusokat. Ők úgy vélekedtek, hogy Magyarországnak nem kell önként ajánlkoznia, meg kell várni, amíg Németország kéri a magyar részvételt, és akkor a részvételért cserébe újabb kérésekkel lehet előállni.

A katonák és a politikusok közötti ellentétet oldotta fel a részleteiben – így a támadók kilétét illetően – még a mai napig sem tisztázott, Kassa elleni légi-

³ Werth Henrik, a Honvéd Vezérkar főnöke, számolva egy német–szovjet háború megindulásának lehetőségével, memorandumokban fogalmazta meg a magyar kormány által megítélése szerint követendő politikai és katonai lépések szükségességét. A Bárdossy László miniszterelnök–külgügyminiszter számára összeállított emlékiratokat lásd: *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. V. kötet*. Magyarország külpolitikája a nyugati hadjáratától a Szovjetunió megtámadásáig 1940–1941. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 778. és 806. számú dokumentumok. Werth személyére vonatkozóan és memorandumainak elemzésére lásd: Dombrády Lóránd: *Werth Henrik, akiről nem beszéltünk*. Argumentum Kiadó, Budapest, 2005. Különös tekintettel a 130–142. oldalra.

támadás, amely a korabeli megállapítások szerint a szovjet légielő tette volt, s ennek következtében a magyar államfő elrendelte a „válaszcsapást”.⁵

Az 1941. június 26-ai támadás nyomán kialakult helyzet megvitatására összehívott rendkívüli minisztertanácsi ülés, elfogadva az államfői döntést, a „megtorlás” mellett foglalt állást.⁶

1941. június 27-én Bárdossy László miniszterelnök, külügyminiszter az Országgyűlés Képviselőházában bejelentette, hogy az országot ért, nem provokált támadások következtében Magyarország a Szovjetunióval szemben beállottnak tekinti a hadiállapotot. A bejelentést a képviselők lelkes éljenzés közepette vették tudomásul.⁷ Hasonló volt a fogadtatása a bejelentésnek néhány héttel később az Országgyűlés Felsőházában is.

(...)

Az erők megőrzését célul kitűző Szombathelyi Ferenc [a Honvéd Vezérkar főnöke] ezért a németekkel folytatott tárgyalások során igyekezett a magyar csapatok minél előbbi hazahozatalát elérni. Megbeszéléseit végül siker kísérte, hiszen a harcokban részt vevő gyorshadtestet 1941 novemberének elejére kivonták az arcvonalból, és decemberre haza is szállították. Magyar katonai alakulatok az elfoglalt szovjet területeken csak kisebb létszámban maradtak, és feladataik a „megszálló feladatokra” korlátozódtak.

Ez magyar szempontból akár sikerként is elkönnyvelhető lenne, ha közben nem változik jelentősen a világhelyzet. (...) 1941 decemberében Nagy-Britannia hadat üzent Magyarországnak, és néhány nap múlva Magyarország az Amerikai Egyesült Államokkal is hadiállapotba került. Eközben a szovjet Vörös Hadsereg Moszkva előterében megállította a német támadókat, az első jelentősebb sikerét érve el ezzel a német–szovjet háború folyamán, és az első igazi csapást mérve a német Wehrmachtra.

Ezen események hatására a németek számára jelentősen felértékelődött a kisebb fegyvertárs, szövetséges országok katonai, gazdasági potenciálja. Németországnak még inkább szüksége lett a fegyveres erőkre, a nyers- és hadianyagokra, valamint az élelmiszer-szállítmányokra.

⁴ A Magyarország Szovjetunió elleni hadba lépését megelőző, Kassát ért repülőtémtámadás ez idáig legalaposabb elemzése: Borsányi Julián: *A magyar tragédia kassai nyitánya*. Kerék Könyvek, München, 1985

⁵ Az 1941. június 26-ai, rendkívüli minisztertanácsi ülés hiteles jegyzőkönyve nem maradt fenn. A Magyar Országos Levéltárban az ülésről két variánst őriznek. Az egyik a „Bárdossy”-, a másik a „Bárczy”-variáns. Magyar Országos Levéltár Minisztertanácsi jegyzőkönyvek K 27. Az 1941. június 26-ai rendkívüli minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve. A jegyzőkönyvek utólagos készítését már 1986-ban bebizonyítottam. Lásd: Szakály Sándor: A „hadüzenet”. Egy minisztertanácsi jegyzőkönyv margójára. *Életünk*, 1987. 2. szám.

⁶ Bárdossy László bejelentését lásd: *Az Országgyűlés Képviselőházának naplója 1939–1944. X. kötet*, 305. oldal. 1941. június 27-i ülés. 202. ülés.

A „sorsát” Magyarország sem kerülhette el. Az egykori területi visszacsatolásokért a számlát 1941 decemberében Joachim von Ribbentrop birodalmi külügyminiszter, illetve 1942 januárjában Wilhelm Keitel tábornagy, a német véderő (Wehrmacht) főparancsnokságának főnöke nyújtotta be.

Az utóbbi a Ribbentroptól kapott információk alapján a teljes magyar haderő rendelkezésre bocsátását követelte magyar tárgyalópartnereitől. Ezen „kívánság” a magyar felet teljesen meglepte, és kemény hangú tárgyalások után a kért erő mintegy egyharmadát volt csak hajlandó a németek rendelkezésére bocsátani.⁸

A megállapodás eredményeként Magyarország egy kilenc gyalogos és egy páncélos dandárból álló hadsereg keleti hadszíntérre küldésére tett ígéretet, melynek nehéz fegyverzettel való ellátását a német féltől igényelte, aminek teljesítésére ígéretet is kapott.⁹

A német–magyar megállapodás értelmében felállított haderő a magyar 2. hadsereg lett, amelynek létszáma 200 ezer főt tett ki, és 1942. április 11-én indult el a keleti hadszíntérre a Honvéd Vezérkar főnökének azon parancsával, amely minden parancsnoknak kötelességévé tette, hogy „...takarékoskodjon a magyar vérrrel”.¹⁰

A kivonuló hadsereg rendelkezésére bocsátották a magyar királyi honvédség által birtokolt fegyverzeti és haditechnikai eszközök több mint felét (a korabeli vélekedések szerint az itthon maradottakat szinte „levetkőztették”), és ennek köszönhetően a hadsereg az előírt fegyvermennyiség és felszerelés több mint a kétszeresét kapta meg! (...)

A magyar 2. hadsereg Sztálingrádtól északra fekvő, mintegy 200 km kiterjedésű frontszakaszán 1943. január 12-én, illetve 14-én indult meg a szovjet támadás. A rendkívül nehéz körülmények között küzdő honvédek, súlyos veszteségeket szenvedve, nem egy helyütt február elejéig kitartottak védőállásaikban. A hadsereg egészét azonban a német hadvezetés 1943. január 24-én kivonta az arcvonalból, és gyülekezőhelyekre irányította.

A jelentős térnyerést eredményező szovjet támadás következtében a magyar 2. hadsereg véres vesztesége az 1942. április 11-ei kiindulás és az 1943 májusa közti időszakot tekintve mintegy 120 ezer főre tehető, melyből 45-50 ezer

⁸ A magyar–német tárgyalásokra lásd: Szabó Péter: *Don-kanyar*. Corvina Kiadó, Budapest, 2001. 9–16., valamint *Keitel vezértábornagy visszaemlékezése*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1997. 126–127.

⁹ A magyar 2. hadsereg létszámára, összetételére, fegyverzetére vonatkozóan lásd: Szabó Péter i. m. 22–60.

¹⁰ Horváth Miklós: *A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1959. 52.

az elesettek száma. Az ország ekkor szembesült első ízben igazán a háború valóságával.

A magyar 2. hadsereg megmaradt alakulatait 1943 márciusa és májusa között szállították vissza Magyarországra. A megszállt szovjet területeken csak kisebb létszámú erő maradt vissza, amelynek alapvető feladata az út- és vasút-biztosítás, illetve a különböző partizán erők felszámolásában való közreműködés volt. (...)

A politikai vezetésben bekövetkezett változások után a katonai vezetésben is személycserékre került sor. A németek bizalmát már korábban sem igazán bíró Szombathelyi Ferenc vezérezredest a Honvéd Vezérkar főnöke tisztében 1944. április 19-én Vörös János altábornagy (1944. május 10-től vezérezredest) váltotta. Működése során német követelésre egyre több magyar alakulat került a frontra, ahol a németek a megszálló feladatokra felkészített és annak megfelelően felszerelt seregtesteket is bevetették a harcokban. (...)

Ajánlott irodalom

Dombrády Lóránd: *Hadsereg és politika Magyarországon 1938–1944*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986

Dombrády Lóránd: *A magyar hadigazdaság a második világháborúban*. Petit Real Könyvkiadó, Budapest, 2003

Szabó Péter: *Don-kanyar. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943)*. Corvina Kiadó, Budapest, 2001

Szakály Sándor: *Hadsereg, politika, társadalom*. Lánchíd Kiadó, Budapest, 1991

Szakály Sándor: *Volt-e alternatíva? Magyarország a második világháborúban*. Ister Kiadó, Budapest, 1999

Ungváry Krisztián: *A magyar királyi honvédség a második világháborúban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2004

Pihurik Judit: Hozzászólás a nemzet, a nemzeti identitás témájához – részletek*

A nemzet fogalmának tanítása, a nemzeti kisebbségek témája a Kárpát-medencében élő népek eltérő történetfelfogásának sok vitás kérdését rejti magában. A történelmi Magyarország, a Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia múltját minden, itt élő nép a maga szemszögéből értelmezte-értelmezi. A történelemtanítás egyik tradicionális feladata a 19. század óta a nemzeti identitás kialakítása és erősítése volt, középpontjában ezért a nemzetállam

* Az előadás teljes szövege elolvasható a <http://www.tte.hu/egyezzunkki/> honlapon.